

Traduir a la llengua universal

per Montserrat Franquesa

El colofó de la Kataluna Antologio, l'ambiciosa obra que Jaume Grau Casas (Barcelona 1896 - València 1950) elaborà entre el setembre de 1923 i el desembre de 1925, deixa ben clar i amb majúscules l'objectiu que es proposa: «Aquesta Antologia catalana en la llengua auxiliar esperanto creada pel Dr. L. L. Zamenhof ha estat editada per tal de contribuir a fer conèixer arreu del món el tresor literari de la mil·lenària llengua dels catalans, plasmació vivent de l'ànima nostra.»

Més enllà del pensament romàntic i de la filosofia del llenguatge que impregna la relació de la llengua amb l'ànima d'un poble, en aquesta declaració final es fa explícita, sense cap mena de dubte, la voluntat de projectar la literatura catalana a l'exterior i de poder arribar on qualsevol traducció a una sola llengua natural difícilment podria fer-ho. Els destinataris de la compilació que aplega més de 50 autors i 140 mostres de prosa i poesia catalanes de tots els temps eren tots els pobles del món. El recull s'adreça a totes les cultures, perquè la traducció a la llengua internacional pretén obrir la literatura catalana a tots els horitzons possibles, alhora que l'aferma en les seves arrels. *Vindicamus hereditatem patrum nostrorum* és la màxima llatina que Grau Casas assegura haver tingut present i proclama, com a principi de tot esperantista, el dret a conservar la llengua pròpia per expressar-se en tots els camps del coneixement i el de poder difondre-la arreu del món per mitjà de l'esperanto.

Fa gairebé un segle, el 13 de setembre de 1923, el poeta, escriptor i traductor Jaume Grau Casas s'embarcava en la selecció i traducció de textos (alguns de ja versionats per altres esperantistes, però la majoria traduïts per ell mateix), amb l'objectiu de confeccionar la millor antologia possible de la nostra literatura. Ho feia exactament el mateix dia que quedava instaurada a Espanya la dictadura del general Primo de Rivera. Traduir del català esdevenia un acte més de resistència i calia que el món ho sabés. No és cap casualitat, sinó també un acte d'afirmació cultural, la creació, l'abril d'aquell 1923, de la col·lecció bilingüe dels clàssics grecs i llatins de la Fundació Bernat Metge, finançada per Francesc Cambó, que, havent abandonat la política davant de l'adveniment del nou règim dictatorial, decidí, a partir d'aquell any, dedicar-se íntegrament a la cultura catalana. El català, amb una col·lecció de clàssics traduïts, aspirava a reeixir en el mateix camp que els francesos de l'Associació Budé o els anglesos de la col·lecció Loeb. «Una empresa especial de bells i luxosos volums», segons la descriu Grau Casas en el pròleg. I hi afegeix: «Al costat de la riquesa de la literatura original en català, hi ha una altra gran riquesa, la de les traduccions: centenars d'obres franceses, italianes, alemanyes, angleses, russes i d'altres llengües (...), i els clàssics grecs i llatins, han estat traduïdes al català. (...) Així, la llengua catalana ha arribat al més gran desenvolupament possible en les circumstàncies actuals. El seu ús, basat en la parla del poble, es torna cada cop més perfecte. En aquests moments podem dir que la seva *Renaixença* s'ha acabat: ja és madura per als objectius més alts i a punt per fer sentir la seva veu en el concert de la cultura europea.»

Per donar a conèixer la literatura catalana a Europa i al món, el pròleg presenta un breu estudi descriptiu de la història i l'estructura del català, adreçat al desconexedor de la nostra llengua. L'autor vol fer evident la filiació llatina, talment com el castellà, l'italià o el francès, i per això se serveix d'unes taules en què apareixen confrontats mots de diferents categories gramaticals en diverses llengües, per donar fe de l'origen romànic del català i de la seva evolució particular, diferent de les altres. Per demostrar la similitud amb l'italià, Grau Casas acara una versió del poeta Magí Morera i Galícia d'un sonet de Dante amb l'original: Tanto gentile e tanto honesta pare / És tan gentil i tan honesta apar // la donna mia, quand' ella altrui saluta/ la meva dona, quan a algú saluda // ch'ogni lingua divien tremante muta / que torbada la llengua em resta muda // e gli occhi non ardiscon di guardare/ i els ulls no són gosats a l'esguardar (...). Jaume Grau no podia imaginar aleshores que amb un poema amb el mateix tema i d'inspiració ben semblant, titulat *A la meva dona*, guanyaria la flor natural als Jocs Florals de Perpinyà el 1939. Impressiona recordar que les autoritats franceses no el van deixar sortir del camp de concentració per anar a buscar el premi. Tot i això, el poeta traductor no va deixar mai d'escriure, gairebé compulsivament, durant els cinc anys i vuit mesos d'exili, encara que el català i l'esperanto fossin idiomes prohibits als camps.

Tornant a l'*Antologia*, l'autor també se serveix d'una traducció per evidenciar la semblança relativa del català amb l'esperanto i per donar «una idea clara del caràcter general de la nostra llengua». Acara un fragment d'*Ifigènia a Tàuride*, de J. W. Goethe, traduït de l'alemany pel mateix creador de l'esperanto, Ludwig Zamenhof, a la versió que Joan Maragall en va fer. Grau Casas assegura que «Tot i tractar-se de traduccions en vers, en algunes línies ambdues versions coincideixen gairebé amb les mateixes paraules.» Goethe pot parlar tant en alemany, com en esperanto, com en català. Vet aquí la força de la nostra llengua. En el fons, no es tracta del pensament d'equitat lingüística tal com l'entendem avui? Si traduir és realment un acte de creació literària, el producte final només depèn del torsimany.

La pràctica de la traducció porta a Grau Casas també a una reflexió teòrica, que exposa a les darreres pàgines del pròleg. Constata que hi ha dues maneres de traduir, una que anomena *nacia* i una altra *internacia*. Segons Casas, «la primera procura conservar els trets originals, no només tenint en compte la fidelitat als matisos del text, sinó pel que fa a l'ordre dels mots en la construcció de la frase i d'altres aspectes que no afecten el contingut (...). La segona manera de procedir, conservant la noció essencial de fidelitat, deixa llibertat en la sintaxi i aspira a fer fàcil i clara la lectura d'allò que literalment resultaria confús i pesat.» És sorprenent el paral·lisme dels «dos processos de traducció», com els anomena Grau Casas, amb les dues estratègies, la d'«estrangerització» i la de «domesticació», que postula Lawrence Venuti a *The Translator's Invisibility* el 1995, justament 70 anys més tard! Entre mantenir el color local o adaptar-se a la llengua d'arribada, Grau Casas confessa emprar més la segona opció: «la primera la reservem només per alguns prosistes d'estil més marcat», conclou.

Jaume Grau Casas aporta unes reflexions significatives a la història de la traducció literària, fruit de la seva experiència com a traductor, i que no poden caure en l'oblit. Com tampoc no podem oblidar que la *Kataluna Antologia* fou fruit d'un mecenatge col·lectiu. Va ser avalada per set associacions d'esperantistes del Principat, una de Mallorca i cinquanta col·laboradors particulars, entre els quals destaquen Delfí Dalmau, Joan Amades i Frederic Pujulà i Vallès. Aquests dos darrers també hi participaren com a traductors. Tots van subscriure accions per pagar la publicació i van fer possible que el projecte veiés la llum en poc més de dos anys. L'*Antologia* va funcionar: en poc temps va caldre una segona edició, i altres llengües van copiar la idea. Des dels països bàltics, on una *Estonta Antologia* aparegué a Tallin el 1932, fins a l'est d'Europa, amb la *Slovaka Antologia* (Bratislava, 1977), passant per una *Angla Antologia* publicada a Rotterdam el 1957, entre d'altres.

Els catalans no som els únics en fer-nos conèixer arreu del món traduint literatura, però la història ens ha estat adversa i ens ha obligat a haver-hi de posar una voluntat i uns esforços majúsculs.

Aconseguir publicar una sòlida antologia de la literatura catalana en la llengua universal, en circumstàncies no gens favorables, és una mostra fabulosa de la nostra tossuderia per traduir.